

---

**БІДЮК І.А.,**  
кандидат психологічних наук,  
доцент, кафедра психології,  
Національний аерокосмічний  
університет ім. М.Є.Жуковського «ХАІ»,  
м. Харків

## **ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

*У статті розглянуто особливості професійного образу педагога, розвиток уявлення про образ. Визначені основні складові компоненти професійного образу педагога. Проведено теоретичний аналіз проблеми становлення сучасного образу викладача вищої школи відповідно до уявлень сучасних студентів. Описані професійні та особистісні характеристики образу викладача, його властивості, вміння. Стаття проводить теоретичний аналіз проблеми образу сучасного фахівця педагогічної діяльності, а саме, педагога вищої школи.*

**Ключові слова:** професійні якості, особистість, самосвідомість, самовизначення, професійно важливі якості, професійний образ, сучасний викладач, педагогічна взаємодія.

*Статья рассматривает проблему становления и развития профессионального образа преподавателя. Проводит теоретический анализ проблемы представления об профессиональном образе современного преподавателя. Описывает структурные составляющие, характеристики личности и профессионализма педагога высшей школы. Профессиональный образ отображается в единстве личностных и профессиональных характеристик педагога: духовность, интеллигентность стиль мышления, образование новых ценностей и принятие творческих решений, потребность в личностном и профессиональном саморазвитии.*

**Ключевые слова:** профессиональные качества, личность, самосознание, самоопределение, профессионально важные качества, современный педагог, педагогическое взаимодействие.

*The article considers a problem становлення and developments of a professional image of the teacher. Carries out the theoretical analysis of a problem of idea of a professional image of the modern teacher. Describes structural components, characteristics of the personality and professionalism of the teacher of the higher school. The professional image is displayed in unity of personal and professional characteristics of the teacher: spirituality, intelligence style of thinking, formation of novy ts\_nnost and adoption of creative decisions, need for personal and professional self-development.*

**Key words:** professional internalss qualities, personality, consciousness, self-determination, professionally important internalss, modern teacher, pedagogical interaction.

**Актуальність проблеми.** Потреба у висококваліфікованих фахівцях різних сфер діяльності, виробництва вимагає від процесу отримання освіти не тільки відповідних технічних, методологічних умов, але й особливої професійної підготовки педагогів. Педагогічний процес – взаємодія між двома особистостями з метою формування професійного мислення та вмінь майбутнього фахівця; взаємодія особистостей, що мають свій, особливий, погляд не тільки на життєві ситуації, але й на професійні якості, вміння та їх успішне використання.

У професійній діяльності особистість використовує професійно важливі здібності, які забезпечують ефективність, якість і надійність цієї діяльності. Професійно важливими якостями можуть бути властивості нервової системи, особливості психічних процесів, особистісні характеристики, спрямованість, знання та переконання.

Професійний, духовний розвиток особистості залежить від зовнішніх обставин, середовища та інтеріоризації зовнішньої інформації, отриманої в рамках професійної діяльності та вза-

ємодії.

Підґрунтям професійних здібностей є властивості психічних процесів (сприйняття, пам'ять, увага, мислення, уява) і психомоторні функції (координація рухів, сенсомоторна координація). Професійно важливі якості залежать від специфіки професійної діяльності. Наприклад, для інженерів професійно важливими якостями є соціальна активність, розвинуте технічне, творче мислення, здібність самостійно приймати рішення в нестандартних ситуаціях, комунікативні здібності [6].

Вивчення образу сучасного педагога визначається потребою суспільства у викладачеві, здібному вирішувати сучасні професійні завдання; стійким усвідомленням про якості викладача вищої школи; знаннями про професійне становлення та розвиток особистості педагога.

Сучасний студент має своє уявлення про професійні, особистісні якості викладача; це характеризується не тільки суспільним усвідомленням про образ викладача та його професіоналізм, але й (на нашу думку) потребою в визначених особистісних якостях. Це якості, характеристики особистості

викладача повинні демонструвати не тільки знання свого предмету, зв'язок теорії та практики, культуру спілкування, вміння взаємодіяти з аудиторією слухачів. Особливої уваги в образі викладача приділяється комплексу когнітивних, емоційних та інших утворень, що відображають суб'єктивне уявлення людини про багатоаспектну природу професійності викладача (індивідуальність, особистість, індивід та інше).

**Аналіз проблеми.** Аналіз сучасних досліджень та літератури показав, що оновилися вимоги до педагога. Сучасна ситуація розвитку освіти вимагає від викладача змін у ставленні до себе як особистості, фахівця, а також до інших оточуючих його людей.

В психології образ визначається як інтегроване ментальне уявлення про людину, її якості, характеристики, вміння, навички. Професійний образ та його становлення відбувається під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Становлення професійного образу залежить від: норм, вимог, обмежень обраної професії; наявності професійних властивостей і особливостей; можливостей здібностей, мотивів, схильності до професійного та особистісного саморозвитку.

Розвиток особистості, її професійних якостей та характеристик пов'язаний з розвитком самосвідомості, а саме: уявлення особистості про себе, усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей.

Суттєвими характеристиками професійності педагога є діалогічність, творчість, самоосвіта. Відповідно, педагог повинен вміти знаходити шляхи вирішення протиріч у ставленні до іншої людини; будувати освітній процес з урахуванням особливостей його об'єктів та умов, в яких цей процес розвивається. Самоосвіта педагога ви-

значається особливим ставленням до себе, рефлексією процесу та результатів своєї діяльності, саморозвитком та самовдосконаленням.

Усвідомлення людиною своїх потенційних можливостей, перспективи професійного та особистісного росту спрямовує її на постійне експериментування, креативність, пошук; можливість мати свободу вибору і відповідальність за ситуацію, прийняте рішення, результат цього рішення. Професійний розвиток особистості може відбутися в тому випадку, коли людина усвідомлює свою участь та відповідальність за все, що відбувається.

Особистість розвивається та формується в системі суспільних відносин в залежності від умов життя, діяльності, в процесі спілкування. Будь-яка сфера життєдіяльності людини ставить перед нею особливі вимоги до особистісних якостей.

Професійні якості залежать від соціальних процесів, явищ, індивідуальних особливостей особистості фахівця, структурних характеристик особистості, пізнавальних процесів та інше.

**Мета дослідження.** Розглянути професійні та особистісні особливості фахівця, що складають професійний образ викладача вищої школи.

**Опис вибірки та методів дослідження.** Теоретичний аналіз літератури.

**Результати дослідження.** Становлення образу – це процес змін в уявленнях людини про особистість педагога, що являється безперервним, суперечливим. Відбувається процес становлення протягом всього життя починаючи з раннього віку і залежить від факторів: зовнішніх (сім'я, різні освітні середовища, соціальне середовище, засоби масової інформації, література, кіно та інше) та внутрішніх (індивідуально-вікові особливості, до-

свід взаємодії з представниками педагогічної професії та інше). [1]

На становлення професійного образу викладача впливає педагогічна освіта, самоосвіта, саморозвиток, самовиховання. Професійне удосконалення особистості відбувається в умовах «усвідомлення і прийняття учасниками педагогічного процесу системи цінностей у підготовці спеціаліста; розробка критеріїв особистості професіонала у відповідності знань, умінь і властивостей особистості вимогам життя, професійної діяльності; забезпечення повноти і неперервності у розвитку особистості; акцентування уваги на саморозвиткові особистості, із урахуванням її вікових і соціальних особливостей.» [2]

Професійний образ визначається сукупністю інтелектуального, комунікативного компонентів. В основі усіх компонентів знаходиться уявлення про знання свого предмету та його зв'язок з життям і практикою, взаємодія зі студентською аудиторією, культура спілкування тощо.

В психологічній та педагогічній літературі існує класифікація стилів педагогічної взаємодії зі студентами (учнями), педагогічного спілкування. Вчені розглядають культуру педагогічного спілкування як одну із складових професіоналізму викладача, що характеризується взаєморозумінням, здібністю прогнозувати поведінку одне одного, ефективною взаємодією з метою формування професійного важливих якостей майбутніх фахівців.

Відповідно до цієї класифікації, існують педагоги – «інтелектуали», «гуманісти», «творчі», «предметними», «досвідчені».

Комунікативний компонент професійного образу викладача вищої школи визначається такими професійно важливими якостями: потреба в

спілкуванні, емоційна емпатія, гнучке мислення, вміння відчувати та підтримувати зворотній зв'язок під час спілкування, керування своїми діями, емоціями, тілом, думками, почуттями; різноманітний та багатий лексичний запас, «красива та правильна» мова; здібність прогнозувати результати взаємодії зі слухачами. [3]

Інтелектуальний компонент визначається високим рівнем розвитку професійних знань, вмінь, професійного мислення, рівнем досвідченості різних сферах життя, володіння пізнавальною інформацією. Сукупність усіх складових, особистісних характеристик, стилю взаємодії зі студентами і утворюють професійний образ викладача.

Професійний образ відображає єдність особистісних характеристик та професійних викладача вищої школи: соціальна активність, духовна культура, інтелігентність, інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до утворення нових цінностей та прийняття творчих рішень, потреба в професійному та особистісному розвитку. Професійні особливості викладача визначаються як професійна готовність до педагогічної діяльності, а саме: психофізіологічна, психологічна, фізична, науково-теоретична і практична підготовка.

Опитування студентів – психологів показало різноманітність уявлень про професійні та особистісні характеристики та особливості сучасного педагога: знання матеріалу, вміння контролювати свої дії та емоції, широкий кругозір, наявність практичних вмінь, взаємодія з аудиторією, контроль дисципліни та виконання навчальних задач, вимогливість, тактовність, організаторські здібності. Переваги особистісних чи професійних якостей визначаються особистим попереднім

досвідом взаємодії з представниками педагогічної діяльності. Сучасний викладач повинен орієнтуватися в різних областях науки, в нових наукових дослідженнях, відкриттях, досягненнях, схильність до саморозвитку та виховання професійних і особистісних якостей. Становлення професійного образу викладача залежить від індивідуально-типологічних характеристик, психологічного та духовного багажу особистості.

Професійний чи особистісний образ – складова іміджу фахівця будь-якої діяльності – виникає за появи людини та залишається навіть за його відсутності. Вагомою складовою образу викладача є спрямованість на різні види діяльності, а особливо професійну. Спрямованість на професійну діяльність з'являється в юнацькому віці та стає провідним новоутворенням, що формується в процесі професійного, духовного, особистісного самовизначення викладача під час професійної діяльності.

Спрямованість – характеристика особистості в діяльності – система емоційно-мотиваційних відносин в діяльності і спілкуванні. Характеризується спрямованістю на людей, на себе та на діяльність, що визначають майже структуру професійного образу викладача. Педагог вищої школи спрямований на розвиток професійних вмінь, знань, професійного мислення майбутніх фахівців (спрямованість на людину), на саморозвиток особистісних та професійних якостей вмінь, їх удосконалення (спрямованість на себе), на удосконалення самого процесу взаємодії зі студентами, новітні технології навчання, методів виховання (спрямованість на діяльність).

Особливим показником професійного образу викладача є компетентність особистості. Компетентність

– знання, вміння, навички, засоби виконання професійної діяльності. Компетентність викладача вищої школи (на думку студентів) має такі складові: професійна, управлінська, особистісна. А.К.Маркова виокремлює такі види професійної компетентності: спеціальна (володіння професійною діяльністю на достатньо високому рівні), соціальна (володіння груповою професійною діяльністю, вміння працювати колективно), особистісна (володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку), індивідуальна (володіння прийомами самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання). Компетентність характеризує викладача як особистість, фахівця, керівника. [5, 105]

Дж.Равен (1999) розглядає компетентність як сукупність знань, вмінь, здібностей, що проявляються в значимій для суб'єкту діяльності.

Професійна компетентність є інтегральною характеристикою особистості, що визначається її здібностями, особистісними і професійно-педагогічними якостями, управлінськими вміннями.[5, 109]

Психологічною умовою розвитку компетентності є усвідомлення необхідності підвищення своєї загальнолюдської та спеціальної культури, високий рівень спілкування та взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

На думку Мітіної Л.М. [5, 115], цікавою складовою професійного образу викладача вищої школи є гнучкість – характеристика, що визначається поєднанням емоційної, поведінкової, інтелектуальної гнучкості. Ідеальний професійний образ викладача – це «рефлексивна особистість, здібна організовувати, планувати свою діяльність та поведінку, володіє не-

традиційними підходами у вирішенні професійних задач, адекватно реагує в нестандартних ситуаціях».

Емоційна гнучкість – гармонічне поєднання емоційної експресивності та емоційної стійкості; поведінкова гнучкість – поєднання принципово значимих особливостей поведінки та різноманітних форм рольової взаємодії; інтелектуальна гнучкість – процесуальна властивість, що забезпечує ефективність, операційність, стратегічність професійної діяльності.

Психологічною особливістю розвитку поведінкової гнучкості є усвідомлення ролі та значення поведінки в діяльності та спілкуванні. Інтелектуальна гнучкість – особистісна характеристика, що визначає поєднання таких якостей як: легкість, ініціативність, оригінальність та незалежність суджень, критичність, толерантність.

Поєднання інтелектуальної, емоційної, поведінкової гнучкості визначає характеристику професійного образу особистості викладача вищої школи.

Професійний розвиток особистості (вище зазначено) характеризується та визначається поєднанням самовизначення, самовираження, самореалізації.

**Висновки.** Образ сучасного викладача достатньо різноманітний і потребує практичного вивчення, тобто, визначення реального існуючого професійного образу та бажаного. Аналіз літератури дає підставу для подальшого практичного експериментального вивчення професійного образу викладача. А саме, ідеального та реального в уявленні студентського середовища та в уявленні свого реального та бажаного професійного образу викладачами.

Компоненти та характеристики професійного образу викладача вищої школи визначаються як професійними особливостями, так і особистісними.

В психології образ визначається як інтегроване ментальне уявлення про людину, її якості, характеристики, вміння, навички. Професійний образ та його становлення відбувається під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Становлення професійного образу залежить від: норм, вимог, обмежень обраної професії; наявності професійних властивостей і особливостей; можливостей здібностей, мотивів, схильності до професійного та особистісного саморозвитку.

Розвиток особистості, її професійних якостей та характеристик пов'язаний з розвитком самосвідомості, а саме: уявлення особистості про себе, усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей.

Суттєвими характеристиками професійності педагога є діалогічність, творчість, самоосвіта. Відповідно, педагог повинен вміти знаходити шляхи вирішення протиріч у ставленні до іншої людини; будувати освітній процес з урахуванням особливостей його об'єктів та умов, в яких цей процес розвивається. Самоосвіта педагога визначається особливим ставленням до себе, рефлексією процесу та результатів своєї діяльності, саморозвитком та самовдосконаленням.

Самовираження – активність, спрямована на самореалізацію. Особистість спрямована на розвиток професійних якостей, знань та вмінь; саме цей розвиток дає можливість для професійної, особистісної самореалізації на вищому рівні. Самореалізація в професійній діяльності відноситься до індивідуально-цілісної структури особистості, являється можливістю для подальшого професійного розвитку та удосконалення, самоудосконалення.

Отже, професійний образ викладача вищої школи складається інтелектуальних, поведінкових, емоційних

компонентів особистості та професійної діяльності. Подальший науковий інтерес нашого теоретичного дослідження визначається у створенні професійного реального та бажаного образу викладача сучасної системи освіти. Відповідно, можливе вивчення

професійного образу особистості як в уявленні викладачів, так і студентів; побудова професіограми образу викладача з урахуванням всіх вагомих складових, показників особистості та фахівця.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности / А.А.Бодалев. –Л.: Изд. ЛГУ. – 1970. – Т.1. – 134с.
2. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти / Зб. наукових праць. / за ред.. Л.П.Товажнянського та О.Г.Романовського. – Національний технічний університет «ХПІ». – Харків. – 2004. – Випуск 5(9). – С.51-63
3. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология. /Л.Д.Столяренко. – Ростов-на-Дону: «Феникс». – 2000. – 544с.
4. Батаршев А.В. Диагностика профессионально важных качеств / А.В.Батаршев, И.Ю.Алексеева, Е.В.Майорова. – СПб.: Питер – 2007 – 192 с – (Серия «Практическая психология»).
5. Митина Л.М.. Психология развития конкурентоспособной личности. – Москва, Воронеж. – НПО «МОДЭК» - 2003 – 400с – (Серия «Библиотека психологи»)
6. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены) / В.А.Моляко. – К.: «Освіта України». – 2007. – 388с.